Մանուկ, բեզ համար – Անդ՝ 272։
Աւարայր – (1963) Փետրուարի կողքի երկրորդ էջ։
Մխիթար – Անդ՝ 73։
Ապրիլ 24 – Անդ՝ 79։
Զատիկ – Անդ՝ 88։
Մայրերու ամիս – Անդ՝ 99։
Մանկական սէր – Անդ՝ 117։
Միրանաւոր Աղանանեանի այցելութեան առթիւ – Անդ՝ 138։
Նոյեմբերն եկաւ – Անդ՝ 201։
Աւետիս բեզի եւ ինծի – Անդ՝ 226։
Շնորհաւոր Նոր Տարի – (1964) 1։
Ոսկի երազ – Անդ՝ 25։
Դամբարան – Անդ՝ 79։
Գիւղին Տիրամայրը – Անդ՝ 241-242։
Ամանորի ուղերձ – (1965) 1։
Անբախտ Հայաստան – Անդ՝ 73-74։
Մանկամարդ մայր – Անդ՝ 105։
Կեանքիս ճամբան – Անդ՝ 241։ «Հայ Ընտ.» 1977 (9-12) 48։
Ամանորի մաղթանք – (1966) 19։
Աստուածադրոշմ բահանայութիւն – Անդ՝ 22։
Նահատակ երկիր – Անդ՝ 25-26։
Մայիսն եկաւ – Անդ՝ 97։

(«Հայ Ընտանիք»)

Մաղթանք ընթերցողին – 1969 (1) 1։
Երգ (Մաղթանք՝ Վեհափառ կաթողիկոսի այցելութեան առթիւ) – 1970 (5-6) 3։
Ծնունդի պատկեր – 1975 (1-2) 2։
*Տեսիլէն յետոյ – 1976 (1-2) 35։
Մխիթար – 1976 (11-12) 1։

ԲԱՆԱՍԷՐ ԵՒ ՀՆԱԳԷՏ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔԻՒՐՏԵԱՆԻ

ՑԻՇԱՏԱԿԻՆ

(1901–1976)

ՄԵԾ ՎԱՍՏԱԿԱՒՈՐԸ

Մխիթարեան հոգեւոր ընտանիքի սիրելի ու վաստակաւոր մէկ անդամն էր նաեւ հմուտ բանասէր եւ հնագէտ՝ Տիար Յարութիւն Քիւրտեան, որ սրտի եւ գրչի բազմաթիւ կապերով սերտօրէն զօդուած էր Ս. Ղազարու Մայրավանքին, հարազատ միաբանի մը նման, 1920ական թուականներէն ի վեր, եւ ամբողջ յիսնամեակի մը տեւողութեան՝ բերած էր իր սիրայօժար ու թանկագին աշխատակցութիւնը «Բազմավէպ»ին, ընդամէնը շուրջ հազար էջի հասնող յօդուածներով, արժէքաւոր ուսումնասիրութիւններ բոլորն ալ, յաճախ միջնադարեան թնագիրներու հրատարակութիւններ, պատմաբանասիրական պրպտումներ, հայկական գեղարուեստին վերաբերող հետազօտութիւններ, հարիւրաւոր գրախօսականներ։

Ս. Ղազարի Հայկական Կաճառի Վարչութիւնը, թարգման՝ Մխիթարեան Միաբանութեան ղեկացումներուն, բարձր գնահատելով բանասէր Յ. Քիւրտեանի հայագիտական բազմամեայ եւ բազմատեսակ գործունէութիւնն ու վաստակը, 1975 թուականի Ապրիլ 6ի եւ 24ի որոշումներով՝ կ'անուանէր զինք Կաճառի վաստակաւոր պատուոյ անդամ, բարոյապէս վարձատրելու համար անոր անխոնջ ծառայութիւնները՝ Հայ Մշակոյթին, յատկապէս՝ «Բազմավէպ»ին եւ առհասարակ Սփիւռքահայ Մամուլին, ինչպէս նաեւ որպէս ջերմ շնորհակալութիւն՝ այն սրտագին ու եղբայրական համակրանքին, զոր շատ անգամներ ցոյց տուած էր ան, նաեւ հրապարակային ելոյթներով, միշտ նախանձախնդիր՝ Ուխտիս համբաւին եւ յառաջադիմութեան։

Արդարեւ՝ Յ. Քիւրտեան անխոնջ, անվերապահ ու անշահախնդիր ջահակիր մըն էր Հայ Մշակոյթին, եւ վերջին յիսնամեակի ընթացքին՝ սփիւռքահայ մտաւորականութեան խանդավառ դրօշակիրներէն մէկը, որ աւելի քան կէս դար տեւող իր պանդխտութիւնը

© National Library of Armenia

ամբողջապէս ի տպաս դրած էր հայ գեղարուեստին, հայ ձեռագիր-ներուն ու պատմութեան, փոքրիկ Հայաստան մը ստեղծելով Ամե-րիկայի Միացեալ Նահանգներու Քանզասի Ուիչիթա քաղաքին մէջ, ուր Յ. Քիւրտեանի տունը իսկական ոլասիս մըն էր հայկական դան-ձերու եւ հայկական հին արուեստի, իր փոքրիկ մատենադարանով ու թանգարանով:

ՎԵՐՋԻՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

1976 Թուականի Յունիս 25–27 օրերուն՝ վերջին անգամ ըլլալով՝ Ս. Ղազարու կամարներուն տակ հիւրասիրեցինք մեր սիրելի բարե-կամն ու եղբայրը, որ թերեւս հարիւրերորդ անգամն ըլլալով կու գար հաղորդուիլ անցեալի մեր փառապանծ պատմութեան վկաներ-ուն, Ալիշանի հաւատքով, ու երկիւղածօրէն կը համբուրէր Մլքէի Աւետարանին հաղարամեայ մագաղաթները, հիացմունքով կը զննէր «Աղեքսանդրի վարք»ին գոհար մանրանկարները:

Նախորդ այցելութեան վրայ՝ համեմատաբար աւելի երկար տե-ւած էր այս անգամ Յ. Քիւրտեանի բացակայութիւնը վանքէն, ու կը յուսայինք դեռ շատ տարիներ վայելել իր քաղցր ընկերութիւնը եւ օգտուիլ իր հասուն մտաւորականի բարձր խորհերէն: Գիտէինք, սակայն, թէ անողոք հիւանդութիւն մը անտեսանելիօրէն կը կրծէր իր մարմինը. դիտակից էր ինքն ալ՝ իր վիճակին ծանրութեան, եւ բարոյական մեծ կորովով ու հանդարտութեամբ՝ դիմած էր բժշկա-կան ամէնէն արդի միջոցառումներուն, հիւսիսային Ամերիկայի զա-նազան կեդրոններուն մէջ:

Եւ ահա՛ ուխտաւորի զգացումներով այցի կու գար Մխիթար Աբբայի նուիրական շիրիմին, անոր ծննդեան 300րդ տարեդարձին առիթով: Դժբախտաբար, անակնկալ մեծ հրդեհին հետեւանքով (9 Դեկտ. 1975), յոբելինական հանդէսները յետաձգուած էին անորոշ ժամանակով:

Ս. Ղազարու Հայկական Ճեմարանի իր անդամակցութենէն ետք՝ անձկանօք կը սպասէինք այս երջանիկ հանդիպումին, դժբախտա-բար՝ տարիով մը ուշացած, մեր թանկագին բարեկամին ձօնելու համար Մխիթարեան Կաճառին պատուոյ վկայականը, եւ անոր կուրծքէն կախելու Մխիթար Աբբայի մեծ շքանշանը, որպէս դոյզն ցոյց՝ անկեղծ գնահատանքի եւ երախտագիտութեան:

Վանական ճաշի պահուն էր (1976, Յունիս 27) որ Ուխտիս Ընդհ. Աբբահայրը Գրպ. Պօղոս Վրդ. Անանեան՝ բարի գալուստի եւ շնոր-հաւորութեան մտերիմ խօսքերով՝ յանձնեց պատուոյ շքանշանը. ա-պա տեղի ունեցաւ ընթերցումը վկայականին, կտրուկ ու խորունկ բանաձեւով, դրաբար՝ ըստ վաղեմի սովորութեան, եղբայրական

մաղթանքներու, ծափերու եւ յուզումնալից ողջագուրումի համբոյր-ներով: Բաժակները բարձրացան Յ. Քիւրտեանի կենաց եւ թանկա-դին առողջութեան համար, մաղթանքներ հնչեցին փոխադարձաբար՝ մշակութային նորադոյն յաջողութիւններու եւ Միաբանութեանս բարգաւաճման յոյսերով:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆԻ ԿՏԱԿԸ

Այդ օրը՝ Յ. Քիւրտեան բացառիկ նուէրով մըն ալ ճոխացուց Ս. Ղազարի Մխիթարեան ձեռագրատունը, ազնուօրէն վանքին ձօնե-լով իր անձնական հաւաքածոյին թիւ 224 ձեռագիրը, աքանչելի ման-րանկարներով՝ Խիզանի դպրոցէն գլուխ-գործոց Աւետարան մը, 1368 Թուականէն:

Սակայն մեծագոյն նուէրը, որ կու գար գերազանցել մեր բոլո-րին ակնկալութիւնները, այն էր՝ երբ Յ. Քիւրտեան, պատասխանելով Միաբանութեան Ընդհ. Աբրահամ ուղերձին, յայտարարեց յուզու-մով Ս. Ղազարու պատկառելի Մատենադարանին ու թանգարանին կտակել իր 300 հայ ձեռագիրները, տասնեակ մը հնատիպ մատեան-ներն ու քանի չափ հմայիլները, ինչպէս նաեւ հայ արուեստի հնա-գիտական իր աքանչելի ու ճոխ հաւաքածոն. արծաթեայ հինաւուրց սաղաւարտներ, Աւետարանի կողքեր, ճաճանչներ, արքատուփեր, կա-դամարներ, հողաթափներ, Կիլիկեան հարիւրաւոր դրամներ, պղին-ձէ մեծ ու փոքր ամաններ, 250ի չափ Կոստանդնուպոլսահայ յախճապակիներ, ասեղնագործ բանուածքներ: Կտակը զոր սկսած էր մասամբ արդէն գործադրել, իր իսկ ողջութեան, Վենետիկ ուղարկելով իր հաւաքա-ծոյին առաջին երեք սնտուկները, որոնք ապահով նաւահանգիստ հա-սան՝ այդ բոլորը խը-սած էին այդ շրջանին: Ըստ իր յայտնի փափաքին՝ այդ բոլորը խը-նամքով պիտի պահուին ու ցուցադրուին Ս. Ղազարի մէջ, իր եւ իր դերդաստանին անունով, որպէս անձեռնմխելի «Յ. Քիւրտեան հա-ւաքածոյ», հնարաւորութիւն տալով Մխիթարեան Հայրերուն եւ այլ դիտնականներուն՝ որ կարենան ուսումնասիրութեան եւ հետազօտու-թեան առարկայ դարձնել այդ գանձերը, որոնց կողքին՝ Ս. Ղազա-րու նուիրական հողին վրայ պիտի դան հանդչիլ նաեւ իր խոնարհ աճիւնները:

Յ. Քիւրտեանի համար՝ սրտաճմլիկ բաժանումի պահն էր, բա-ժանում այն գանձերէն՝ որոնց համար իր ամբողջ կեանքն էր զոհած: «Ո՛րքան յոգնութեամբ, հոգեկան ու նիւթական ինչպիսի՛ զրկանք-ներով է որ կրցած եմ քովէ քով բերել այդ գանձերը – կ'ըսէր Յ. Քիւրտեան՝ իր խօսքին մէջ – ո՛րքան վտանգներու դիմադրաւած եմ, ինչպիսի՛ արգելքներ ջնջուած...: Այդ գանձերը իմ ամբողջ կեանքս կը կազմեն, իմ ապրումներն ու յոյզերը կը խտացնեն: Իւրաքան-

© National Library of Armenia

չիւր ձեռագիր, յախճապակիի մէն մի բեկոր՝ մասնիկ մըն է, որ կ'անջատուի հիմա իմ հոգիէս ու կու գայ հանդէլ Ձեր մօտ»։

«Պէտք է, սակայն, խոստովանիմ – կ'աւելցնէր ալեհեր բանաստէրը – որ Մխիթարեան Հայրերուդ եւ իմ միջեւ եղած գաղափարի նոյնութիւնը՝ այդ զանձերն ըմբռնելու եւ գնահատելու, կը մեղմեն բաժանումին պատճառած անխուսափելի ցաւը։ Ինծի համար ամենամեծ փոփոխանք մըն է այն գիտակցութիւնը, որ այդ արբազան մասունքները Ձեր մօտ գալով՝ ղերծ պիտի մնան շահու նիւթականացման վտանգէն, պիտի դառնան կռուան՝ սիրոյ, գուրգուրանքի եւ յաւիտենական պաշտամունքի»։

«Ունեցածս ահա՛ Ձերն է – կը գոչէր Ց. Քիւրտեան՝ ուղղուելով Մխաբանութեանս Ընդհ. Աբբահօր եւ զինք շրջապատող Հայրերուս – հանգիստ արտով կը յանձնեմ զայն Ձեզի»։

Ց. Քիւրտեան, շատ համեստօրէն, ու խորապէս յուզելով բոլոր ներկաներս, կը յայտարարէր նաեւ թէ յաւակնութիւնը չունէր այս կտակով՝ բացառիկ բան մը կատարած ըլլալու, եւ կը շարունակէր. «Իմ այս դոյզն նուէրը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ յարգանքի եւ սքանչացումի այն խոր զգացումին արտայայտութիւնը, որ ունիմ հանդէպ այն ամէն ինչի՝ որ Դուք կը ներկայացնէք Հայ Ազգին համար»։ Ապա իր խոհուն ակնարկը սեւեռելով մեզմէ իւրաքանչիւրին աչքերուն մէջ, արցունքով կը գոչէր. «Զափազանցած չեմ ըլլար, սիրելի Աբբահայր ու սիրելի Վարդապետներ, եթէ ըսեմ՝ թէ Դուք Հայ չէք, այլ՝ Հայութիւնն իսկ էք. Դուք Ձեր մէջ կը փարացնէք Հայութիւնը խորհրդանշող խորունկ հաւատքի, անվկանդ յոյսի, անխոնջ մաքառումի եւ յարաճուն վերելքի դիմող վեմ առաքինութիւնները»։ Ու եղբայրական ջերմ մաղթանքներով կը փակէր իր խօսքերը, ցանկալով անսասանութիւն Մխիթարի Տան, որպէսզի շարունակէ ճառագայթել իր լոյսը՝ հայութեան ընդարձակ հորիզոններուն վրայ։

ՑՈՒԶՈՒՄՆԱԼԻՑ ԲԱԺԱՆՈՒՄ

Այդ օրը՝ Ց. Քիւրտեան կարծէք չէր ուզեր բաժնուիլ Ս. Ղազարէն. այդ օրը իր ալ ուխտի, նուիրումի եւ յուզումի օրն էր. կը մնար մինչեւ ուշ երեկոյ. կրկին կ'այցելէր վանքին նուիրական բաժինները, նոր Մատենադարանը, Ալիշանի սենեակ-թանգարանը, Մխիթարի շիրիմը. ուրախութեամբ կը դիտէր եկեղեցիին ու թանգարանին վերակառուցումի աշխատանքները, որոնք մեծ մխիթարանք կ'ըլլային իր այրած սրտին՝ որ տառապագին մաշած էր, վանքին աղետաւոր հրդեհին պոյժին վրայ։ Եւ կը յուսար ողջոյնի գալ վերջտին, Մխիթար Աբբայի ծննդեան 300ամեակի հանդէսներուն, որոնք յետաձգուած էին 1977 թուականի աշնան։

Բայց մանաւանդ Ց. Քիւրտեանի սիրտը չէր կրնար բաժնուիլ Ս. Ղազարի նոր Մատենադարանէն, ուր պիտի գային բազմիլ նաեւ իր ձեռագիրները։ Կ'օրհնէր անգամ մըն ալ, մեզի հետ, յիշատակը մեծ երախտաւոր Տիար Պօղոս Իպէկեանի, որուն նորակերտ ձեռագրատունը ինքնին հրաշք մը կը նկատէր եւ Նախախնամութեան մէկ բարենիշ ցոյցը՝ ի աէր հայ ձեռագիրներուն, որոնք այդ լուսահոգի բարերարին շնորհիւ՝ փրկուած էին մեծ հրդեհէն։ Եւ ի՜նչ յուզումով ու խանդավառութեամբ կը սկսէր յանկարծ Ց. Քիւրտեան պատմել իր ձեռագիրներէն մէկ քանիին մասին, անոնց գնումի կամ հայթայթման պարագաներուն հետաքրքրական մանրամասնութիւնները թուելով։

Երեկոյացաւ այդ օրը՝ հայ ձեռագիրներու պանթէոնին մէջ. ու Վենետիկեան մայրամուտի ծիրանի շողերով ոսկեզօծուեցան արցունքի շիթերը Ց. Քիւրտեանի այտերուն վրայ, Ս. Ղազարի քարայինքի շիթերը Ց. Քիւրտեանի այտերուն վրայ, Ս. Ղազարի քարայինքի փին. բայց իր հոգիէն մասնիկ մը կը թողուր հոն, Ալիշանի կողքին, զերդ յաւերժական արշալոյս փոքրիկ Հայաստանին։

ՑՈՒԲԵԼԵԱՆԻՆ ՄԷՋ՝ ԳՈՅԺ ՍՐՏԱՃՄԼԻԿ

Հակառակ մեր բուռն տենչանքին, յոյսերուն ու մաղթանքներուն, ինչպէս նաեւ ջերմագին աղօթքներուն, Ցարութիւն Քիւրտեան հաղիւ հինգ ամիս եւս կ'ապրէր, ու նոյն տարին, 1976 Նոյեմբեր 30ին, կէսօրէ ետք, Ուիչիթայի իր խաղաղ բնակարանին մէջ (Քանզաս, Ա.Մ.Ն.), յաւէտ կը փակէր իր աչքերը, շուրջ երկու ամիս պիտակցօրէն պայքարելէ ետք՝ քաղցկեղի անողոք հիւանդութեան դէմ, բժշկական ամէն տեսակ խնամքներով։

Հանգուցեալին երկու զաւակները՝ Հայկ եւ Գրիգոր կը փութային իսկոյն լուրը հաղորդել ամերիկեան մամուլին։

Այդ օրերուն կը զուգադիպէր Նիւ Եորքի ազգային հանդէսը՝ ի պատիւ Մխիթար Աբբահօր ծննդեան 300ամեակին, որուն առիթով՝ Հ. Ներսէս Վրդ. Տէր-Ներսէսեան, մասնաւոր հրաւէրի վրայ, Ամերիկայի կը փութար, որպէս ներկայացուցիչ Մխիթարեան Միաբանութեան եւ պաշտօնական բանախօս մեծ ոգեկոչումին, կազմակերպուած՝ Ամերիկահայ Գրողներու, Հայ Գրքի Բարեկամներու, Սեբաստահայ եւ Մխիթարեան Սաներու Միութիւններու անխոնջ կազմակերպութեամբ։ Անտեղեակ տխուր իրականութեան, Հ. Ներսէս, Ամերիկա հասներուն, անդրանիկ պարտականութիւն կը նկատէ Նիւ Եորքէն հեռաձայնել Ուիչիթա։ Գոյժը չանթահարիչ կ'ըլլայ. արցունքով կը հաղորդուի Վենետիկ, Ս. Ղազարի Հայրերուն՝ թէ մեր վաղեմի պատուական բարեկամը ոչ եւս է...։

© National Library of Armenia

Հրդեհի սուդին նման, ճիշտ տարի մը ետք՝ այն ահաւոր աղէտէն, շատ ծանր կ'իջնէ այս ալ Մխիթարեան վանքին վրայ, եւ միաբանները ծունկի կու գան Ամենակալին առջեւ, սրտապին հայցելու երկնքի արքայութեան անվախճան լոյսը՝ Յարութիւն Քիւրտեանի բաղմավաստակ հոգիին:

Տարօրինակ եղաւ, արդարեւ, այս յոբելեանը. մեծդի հրդեհ մը՝ անոր նախօրեակին, անդարձ մեկնողներու թափօր մը՝ յոբելեանի տարուան առաջին ամիսներուն (Հ. Խաչատուր եւ Հ. Անդրէաս), ապա՝ անդարմանելի կորուստ մը եւս, մեր սիրելի բարեկամին վախճանումով...: Ու դեռ աւելին կայ. յոբելեանի աւարտին՝ զոյգ մահեր եւս՝ Հ. Վահանի եւ Հ. Մանուէլի:

Սուգի շղարշ մը՝ յոբելեանի հանդէսներուն վրայ:

Օրհնեա՛լ ըլլայ բոլորին ալ խնկելի յիշատակը:

ՈՒԽՏԱՒՈՐԻ ԶԳԱՑՈՒՄՆԵՐՈՎ

Ամերիկայի այցելութեանս առիթով, անպատճառ ուղեցի հակիրճ դադար մը առնել Ուիչիթա, ուր երեք օրով վայելեցի հանդուցեալ մեր բարեկամին զաւակներուն ջերմ հիւրամեծարութիւնը:

Եւ օր մըն ալ, 1977ի Փետրուար 1, ուխտի գացի Յարութիւնի բնակարանին, որ քաղաքին արուարձանային բաժնի մը մէջ՝ կանաչութեամբ շրջապատուած, դրեթէ ճգնարան մըն էր, լուռ ու առանձին: Զմեռուան ցուրտէն ու սառէն՝ խոտը դեղնած էր, ծառերը՝ տերեւազուրկ: Երկիւղած ղդացումներով ներս մտայ, Հայկին հետ. ո՞րքան պիտի ցանկայի ողջ գտնել մեր սիրելի բարեկամը, լսել իր ուժեղ եւ հնչիւն ձայնը, ուրախ եւ ինքնավստահ շեշտով, խօսակցիլ միասին՝ գլուխ գլուխի, պատմաբանասիրական բաղում հարցերու մասին. Քիւրտեան անպատճառ պիտի ճառէր նախամեսրոպեան դրերու գոյութեան մասին, իր «Աղեքսանդրի վարք»ին մանրանկարներուն շքեղութեամբ պիտի պարծենար, ցոյց պիտի տար իր «Եւկլիդէս»ը, հայկական գորգերու վիշապանկար զարդերուն գաղտնիքը պիտի մեկնաբանէր...: Այա՛ղ... երազ էր այդ բոլորը:

Տունը ունէր բազմաթիւ սենեակներ, բոլորը՝ գետնայարկի վրայ: «Այս մեծ սենեակը՝ թանգարան ու ձեռագրատունն էր», ըսաւ Հայկը, յուզումով. մերկ պատերուն առջեւ, դեռ կը լսուէր՝ կարծէք՝ չրխկոցը Յարութիւնի մատնագիր Remington դրամեքենային, որուն վրայ հակած՝ շուրջ յիսուն տարի անդուլ աշխատած էր ան, պիշերներ լուացուցած ու միասին ծերացած, անվերջ ուսումնասիրերով հարիւրաւոր ձեռագիրներ, հայկական գորգեր, ձեռագործներ, մանրանկարներ, Կուտինահայ յախճապակիներ, արծաթեղէններ, Կիլիկեան դրամներ, պղնձեղէն ամաններ:

Իր զաւակները խնամքով ու գուրգուրանքով կը դասաւորէին հիմա ամէն ինչ, ու թուարկած՝ կը փոխադրէին այլուր, աւելի ապահով տեղ, քաղաքին մէջ, իրենց մօտիկ, «Kurdian Gallery» թանգարանը, ապահովագոյն հակողութեան տակ պահպանելու համար այդ բոլոր գանձերը:

Հոն էր տակաւին դիրքերու ճոխ հաւաքածոն, հայ եւ եւրոպական լեզուներով, հին ու նոր տպագրութիւններ, արժէքաւոր ուղեկան լեզուներով, հին ու նոր տպագրութիւններ, արժէքաւոր ուղեգրութիւններ, բանասիրական թերթերու հաւաքածոներ (Բազմավէպ, Հանդէս Ամսօրեայ, Սիոն, Հասկ, Անահիտ, Հայրենիք), Խորհրդ. Հայաստանի հրատարակութիւններ, եւն...: Յարութիւնի հոգին դեռ կը հսկէր անոնց վրայ:

Ձեռագիրներէն 150 հատ արդէն Վենետիկ հասած էին՝ երկու սնտուկներով, Յարութիւնի ողջութեան. մնացածներն ալ, թիւով դրեթէ նոյնքան, մասնաւոր խնամքով եւ զգուշութեամբ ծրարուած, այդ օրերուն օդային ճամբով ղրկուած էին միւսներուն քով. փոքր թիւ մըն ալ՝ մանրանկարեալ ընտիր ձեռագիրներու, որոնք այդ չըրջանին ղրկուած էին Միացեալ Նահանգներու կարեւոր մէկ ցուցահանդէսին, յաջորդաբար պիտի առաքուէին Վենետիկ: Այս էր սըրբազան կտակը հանդուցեալին, եւ իր զաւակները անկեղծօրէն կ'ուզէին յարգել իրենց պատուական հայրիկին վերջին փափաքը, հակառակ՝ տնտեսական եւ կառավարական որոշ դժուարութիւններու:

Աւելի ուշ՝ այցելեցի նաեւ «Kurdian Gallery» թանգարանը, ուր շքեղօրէն ներկայացուած էր՝ լուսաւոր եւ լաւ պայմաններու մէջ՝ մեծ հաւաքածոյ մը նախա-Քոլոմպեան հնութիւններու եւ Իրլանտական արծաթեղէններու, որոնք կը կազմէին Յարութիւն Քիւրտեանի նախասիրութեանց եւ պրպտումներու միւս բնագաւառը, մեղի դրեթէ բոլորովին անծանօթ: Հոն էր նաեւ Կուտինահայ յախճապակիներու հաւաքածոն, հարիւրաւոր ծրարիկներու մէջ, կակուղ փաթիլներու թոցներով պատած, պատրաստ՝ Վենետիկ առաքելու: Ձհամարձակ կեցայ բանալ. այնքան խնամքով պատրաստուած էին ծրարները, որոնք Ս. Ղազար պիտի հասնէին, բազմաթիւ այլ հնութիւններու եւ կարեւոր դիրքերու հետ, 1979ի վերջերը:

Հայկը ինծի յանձնեց երեք փոքրիկ տուփեր, լի՝ Կիլիկեան մեր արքաներու արծաթեայ դրամներով: Այդ ծրարիկները, Յ. Քիւրտեան՝ 1976ի Յունիսին հետը բերած էր Վենետիկ, անձամբ յանձնելու համար վանքին, Խիզանի պատուական ձեռագրին հետ. բայց յուզումէն՝ մոռցեր էր յանձնել. յետոյ նամակով ու դրեթէ խնդալով կը յայտնէր իր մեծ ցաւը՝ այդ ակամայ մոռացումին համար: Այդ դրամներու հաւաքածոն, ուրեմն, երկրորդ անգամ ըլլալով, Ուիչիթայէն Վենետիկ վերադարձաւ, բազմաթիւ այլ հնութիւններու եւ ծրարներուն հետ:

© National Library of Armenia

ՑՈՒԶԻՉ ՆԱՄԱԿ ՄԸ

Յարութիւնի դրասեղանին վրայ, կարեւոր այլ թուղթերու շարքին, վերջին շրջանին մատնագրուած նամակ մըն ալ կար, նամակագրոշմն ալ վրան, ուղղուած Ա. Սարուխան համբաւաւոր ծաղրանը-կարիչին (Գահիրէ), բայց չէր կարողացած նամակատուն յանձնել. կը կրէր 7 Օգոստոս 1976 թուականը:

«Թանկագին եւ ամենասիրելի բարեկամս,

«Հանոյքով եւ մեծ հանոյքով շնորհակալութեամբ կը ստանամ տաղանդալից ծաղրանկարչային գրքոյկներդ: Շատոնց է որ կ'ուզէի գրել. սակայն քաղցկեղի հիւանդութիւնը իր անողոք տառապանքով ինծի արգելք կ'ըլլայ շէնք-շնորհք նամակ մը գրելու: Հակառակ հիւանդութեանս, սակայն, ոգի ի բռին կը ջանամ կեանքս շարունակել դէպի իր նպատակը, որ է շարունակել աշխատանքներս: Անբնական դրութիւն մը, սիրելի Ալեքս. մէկ կողմէն՝ առօրեայ մահուան սպառնալիքը եւ միւս կողմէն՝ ազգիս օգտակար ըլլալու իմ ըմբռնած բուռն սէրս:

«Հաւանաբար իմացար՝ որ անձնական ձեռագրացս ամբողջ հաւաքածոյն նուիրած եմ Վենետիկի իմ սիրելի Հաստատութեան, ինչպէս նաեւ հնութեանց հաւաքածոյս: Իրենք արդէն ատկէ առաջ զիս պատուեր էին՝ Ս. Ղազարու Ակադեմիային անդամ ընտրելով, եւ ոսկի ու արծաթ առ այդ տրուած շքանշանով, որ առաջինն է վանքէն տրուած:

«Աշխատանքներս կը շարունակեմ, սակայն այլեւս կրակը մարիլ կը սկսի, Ալեքս ձան: Այս քաղցկեղի ախտը շատ բան տարաւ եւ շուտ՝ իմ արդէն ծերացած վիճակէս: Ո՞րքան պիտի ցանկայի Գահիրէ ըլլալ եւ քեզ տեսնել: Երեւակայէ որ ի՛նչ մեծ նիգով Ցունիսի վերջը Վենետիկ գացի, մեր սրբազան վանքը: Կաթոլիկ չեմ. սակայն հոն պիտի թաղեն զիս, ձեռագիրներուս մօտ, պաշտելի սուրբերուս (քովը) – Հացունի, Ղազիկեան, Քէչիկեան, Տայեան, Տէր-Մովսէսեան, Նահապետեան, եւն... եւն... որոնց հետ այնքան երջանիկ պահեր վայելած եմ հոն:

«Ո՞ւր էինք, ո՞ւր եկանք: Քու ընտիր եւ անմոռանալի զաւեշտանկարներուն, ա՜յնքան բարոյական, ա՜յնքան շինիչ, շնորհակալութիւն, կրկին ու կրկին. ծիծաղի դուռ մը բացին ինծի:

«Բոլորիդ լաւագոյն եւ ամենաջերմ բարեւներս, եթէ դեռ զիս կը յիշեն:

«Ջերմ եւ եղբայրական սիրով եւ համբոյրներով, քոյդ՝

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ»

1977ի սկիզբները՝ Սարուխանն ալ արդէն անդարձ մեկնած էր այս աշխարհէն...:

Երկիւղած ղդացում մը համակեց զիս. մատներս գրեթէ կը դողային. համբոյրով արտիս մօտեցուցի այդ աքանչելի նամակը, ուր կար Յ. Քիւրտեանի ամբողջ հոգին:

Մեծապէս յուզիչ էին այդ տողերը. մահուան դէմ պայքարող Քիւրտեանի գրիչէն թափած. այդ շրջանին՝ ան տենդագին կ'աշխատէր իր ձեռագիրներու ընդարձակ ցուցակին վրայ, եւ ատոր համար է որ զանոնք մաս մաս կը դրկէր Վենետիկ. կը պատրաստէր ընդարձակ պատմութիւն մը՝ հայ մանրանկարչութեան, որուն Ա. գլուխը 1976ի Յունիսին բերաւ Ս. Ղազար. մենագրութիւններ ալ կը շարադրէր՝ Կուտինահայ յախճապակիներուն վրայ, Խիզանի իր թիւ 224 ձեռագրին վրայ, հետաքրքրական ուսումնասիրութիւն մըն ալ՝ եւրոպական մեծ նկարիչներու գործերուն մէջ երեւցող հայկական գորգերու մասին:

Կարծէք՝ Ս. Ղազարու Ակադեմիայի անդամ անուանումը նոր կորով ու անապառ խանդ արծարծած էր իր հոգիին մէջ, մինչեւ վերջին վայրկեանը կեանքին՝ այս ըմբռնումով օգտակար ըլլալու իր Աղգին. ազգասիրութեան գերազանց ու մաքուր օրինակ՝ անխառն ու անշահախնդիր նուիրումի պայծառ տիպար:

Յաւէ՜տ օրհնեալ ըլլայ յիշատակդ, սիրելի Յարութիւն, եւ քու ձեռագիրներուդ ու արծաթ-պղինձ հնութիւններուդ եւ Կուտինահայ յախճապակիներուդ հետ՝ երկնային լոյսն իջնէ Ս. Ղազարի վրայ, ուր դուն ալ պիտի հանդչիս, մեծ վաստակաւորներու շարքին, որոնց հետ բաժնած էիր սէրդ ու աշխատանքդ, անդուլ տքնելով վանքէն հեռու, բայց միշտ վանքին համար, ամբողջ մեր Աղգին համար, հարազատ միաբանի մը անկեղծ սիրով:*

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

*) *Բանասէր Յ. Քիւրտեանի կենսագրութեան մանրամասնութիւնները, ինչպէս նաեւ «Բազմավէպ»ի իր բազմամեայ աշխատակցութեան մատենագիտական ցանկերը տուած ենք քանի մը տարի առաջ. տե՛ս «Բազմավէպ» 1975, թ. 3-4, էջ 422-430, եւ յատկապէս 431-441: Իր մասին տե՛ս նաեւ «Հայ Ընտանիք» 1976 (5-6) էջ 20-21, (11-12) էջ 53-55, 1977 (5-6) էջ 43-44:*

© National Library of Armenia